

اقدام پژوهی مشارکتی: حلقه اتصال پژوهش و اقدام در مدیریت تعاونی‌های کارآفرین کشاورزی

غلامحسین کرمی*

دانش‌آموخته دکتری، ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز، ایران

کوروش رضایی مقدم

دانشیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز، ایران

تاریخ پذیرش نهایی: 1398/05/03

تاریخ دریافت مقاله: 1397/11/04

چکیده

تعاونی‌ها جایگاه بسیار مهم و تأثیرگذاری در مشارکت مردمی و توانمندسازی اجتماع از طریق راهبرد کارآفرینی و توسعه کسب‌وکارهای پایدار در فرایند توسعه روستایی دارند. ایفای این نقش نیازمند توجه به آموزش و پژوهش در ساختار مدیریت این سازمان اجتماعی با حضور همه ارکان و اعضای تعاونی‌های روستایی است. هدف این تحقیق بررسی فلسفه، مفهوم و ویژگی‌های اقدام‌پژوهی مشارکتی و نقش آن در توسعه آموزش و پژوهش‌های حوزه تعاونی‌های کارآفرین روستایی بود. این مقاله پژوهشی مروری است و برای گردآوری و تحلیل اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و مرور هدفمند ادبیات موجود در منابع شامل مقاله‌ها و کتاب‌های مرتبط داخلی و خارجی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد اقدام‌پژوهی برخلاف شیوه‌های دیگر که پژوهش و اقدام دو حوزه کاملاً مجزا هستند، هم‌زمان در فرایندی سیکلی به دو موضوع توجه دارد. تمرکز بر مسئله، تأکید بر اقدام عملی و تغییر، همکاری متقابل، اعتماد و توجه به استانداردهای مشترک پژوهشگر و متقاضی تحول و تغییر (اعضای تعاونی‌ها) و مشارکت گروهی سبب می‌شود ضمن یافتن راه‌های حل مشکل و توانمندسازی جامعه محلی، دانش و مهارت جدید برای

کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی خلق شود؛ بنابراین در پاسخ به پرسش اساسی تحقیق می‌توان گفت به دلیل نزدیکی و مشابهت مفهومی میان اصول تعاون و کارآفرینی و زیربناهای نظری اقدام‌پژوهی مشارکتی، این پارادایم پژوهشی الگوی مناسبی برای مدیریت تعاونی‌های کارآفرین روستایی است.

واژگان کلیدی:

اقدام‌پژوهی، تعاونی‌های کارآفرین، توانمندسازی، توسعه روستایی، مشارکت.

1. مقدمه

امروزه بیکاری پدیده مخرب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است و رفع آن همواره از دغدغه‌های برنامه‌ریزان است؛ به طوری که افزایش اشتغال و کاهش بیکاری، از شاخص‌های توسعه‌یافتگی جوامع انگاشته می‌شود [1]. به اعتقاد صاحب‌نظران اجتماعی، نظام تعاونی روش مناسبی برای ایجاد فرصت‌های کارآفرینی است. در بحث ایجاد اشتغال، سازمان ملل در راستای نصف کردن تعداد فقرا و ارتقای معیشت و کسب‌وکار آنان، نقش قابل توجهی را برای تعاونی‌ها به‌عنوان راهبردی پایدار قائل شده است. براساس آخرین آمارهای اتحادیه بین‌المللی تعاون، به طور تقریبی یک‌صد میلیون شغل از طریق تعاونی‌ها ایجاد شده است [2]. برای مثال طبق نتایج تحقیقات حوزه کارآفرینی در امریکای جنوبی، بیش از 70 درصد کارهای برجسته و گوناگون اقتصادی از طریق فعالیت‌های کارآفرینانه در تعاونی‌ها انجام شده‌اند [3]. کارآفرینی سوق دادن منابع به سوی ظرفیت‌هایی است که ثروت ایجاد می‌کند و یا به عبارت دیگر، خلق چیزی تازه از هیچ است. کارآفرینی جامعه را به سمت تغییرات تکنیکی و مبتکرانه سوق می‌دهد و موجب رشد اقتصادی و نیز ایجاد توازن بین عرضه و تقاضا می‌شود. همچنین زمینه تبدیل دانش به خدمات و محصولات جدید را فراهم می‌آورد. ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد، کاهش اضطراب‌های اجتماعی و فعال شدن برای بهره‌برداری عظیم از منابع ملی، از فواید کارآفرینی است [4].

کارآفرینی با خلق فرصت‌های جدید اشتغال و درآمد، نقش مؤثری در بهبود وضع اقتصادی و معیشتی روستاها و به‌طور کلی توسعه روستایی دارد. زمینه‌های استفاده از کارآفرینی در نواحی روستایی بسیار گسترده و متنوع است و این نواحی محیط بکری برای بروز کارآفرینی محسوب می‌شوند. فعالیت‌های مربوط به کشاورزی از جمله زراعت، باغداری، پرورش انواع دام و طیور، زنبور عسل و فعالیت‌های جنگلداری، آبخیزداری، حفظ محیط زیست، توسعه صنایع روستایی و گردشگری روستایی مهم‌ترین زمینه بروز کارآفرینی در نواحی روستایی است. کلیه اقدامات و فعالیت‌هایی که می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد، بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی منجر شود در قلمرو کارآفرینی روستایی قرار می‌گیرند [5].

در کشور ما بسیاری از سیاست‌ها و راهبردهای توسعه بخش کشاورزی با استفاده از تعاونی‌های کشاورزی و روستایی انجام می‌شود و می‌توان گفت شرکت‌های تعاونی کشاورزی از مؤثرترین شبکه‌های موجود در سطح روستاها هستند که می‌توانند سبب شکوفایی استعدادهای بالقوه در این بخش شوند. از سویی تجربه کشورهای پیشرفته و توسعه‌یافته نشان می‌دهد مدیران کارآفرین، خلاق و ریسک‌پذیر

می‌توانند این اهداف را محقق سازند. ایده‌های مدیران کارآفرین در صورتی بر تولید، اشتغال و بهره‌وری یک تعاونی اثر می‌گذارد که شرایط اجرای آن نیز فراهم شود؛ بنابراین باید بررسی کرد که عوامل پژوهشی و آموزشی چه نقشی در ایجاد این شرایط دارند و در راستای کارآفرین شدن تعاونی‌ها چه استفاده‌ای از آن‌ها می‌شود.

2. روش‌شناسی تحقیق

این نوشتار تحقیقی کیفی، از نظر هدف پژوهشی کاربردی و از نوع توصیفی - تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از روش‌های اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است و با مراجعه به کتاب‌ها و مقاله‌های علمی و پژوهشی داخلی و خارجی و پایگاه‌های علمی، منابع و اطلاعات مورد نیاز استخراج شد. پس از بررسی دقیق تمامی منابع شناسایی شده از نظر محتوایی و روش‌شناختی، اطلاعات حاصل از مطالعات، سازمان‌دهی و دسته‌بندی موضوعی شده و مورد تحلیل قرار گرفتند. برای تحلیل مسائل و تشریح و تبیین اهمیت مسئله از رویکردی هدفمند استفاده شد. ابتدا موضوع مدیریت تعاونی‌ها و کارآفرینی و سپس مبانی پارادایمی و مهم‌ترین ویژگی‌های کلیدی اقدام‌پژوهی مورد بررسی قرار گرفت؛ سپس ضمن مطرح کردن مبانی اقدام‌پژوهی در کارآفرینی، ویژگی‌های آن در مدیریت و توانمندسازی تعاونی‌های کشاورزی کارآفرین بررسی شد؛ بنابراین سؤال اصلی این پژوهش آن است که اقدام‌پژوهی چه ظرفیت‌هایی در بهینه‌سازی مدیریت پایدار تعاونی‌های کشاورزی و روستایی دارد و چگونه مدیریت تعاونی‌ها، فضای لازم را برای اقدام‌پژوهی فراهم می‌کند؟

3. مدیریت تعاونی و کارآفرینی

تعاونی‌ها از مهم‌ترین نهادها و سازمان‌های جمعی در سطح روستاها هستند که با تجمیع منابع و امکانات اندک و پراکنده، ظرفیت‌های توسعه را شکوفا کرده و به اقتصاد روستا و اهداف کلان و بلندمدت توسعه کشور کمک می‌کنند [6]. شرکت‌های تعاونی به سبب نقش فعال و حضور صادقانه اعضای خود در تمامی مراحل، از پیدایش تا توسعه فعالیت‌ها و تداوم حیات، کانون‌های اصلی تبلور مشارکت هستند. از آنجاکه همه فعالیت‌ها با مشارکت داوطلبانه گروه‌های مردمی (اعضا) انجام می‌شود، شرکت‌های تعاونی هسته‌های بنیادین و تجلی‌گاه فرهنگ مشارکت در عرصه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی هستند. با این باور می‌توان به کمک تعاونی‌ها توسعه درون‌زا و خودجوش را با مشارکت فعال مردم سامان داد [7]؛ از این رو تعاون نوعی همکاری و مشارکت افراد برای تأسیس سازمانی اقتصادی است که با ارج نهادن به آزادی‌های فردی به صورت جمعی و تشریک مساعی، بر سوداگری و بهره‌کشی از افراد خط بطلان می‌کشد.

در مدیریت راهبردی تعاونی، تعریف دقیق مسائل، مشکلات، نقش، هویت ویژه، شناخت و درک درست از اهداف و رسالت تعاونی ضرورت دارد [8]. از سویی کارآفرینی در اشکال مختلف، نقش مهمی در تغییرات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جوامع داشته و پیچیدگی و رقابتِ رو به رو رشد موجود در اقتصاد جهانی و تأثیرات جهانی شدن بر تغییر رویکردهای اقتصاد ملی، کارآفرینی را به نیروی محرکه رشد جوامع تبدیل کرده است [9]. مجموعه شرایط و ضرورت‌های جامعه ما از یک سو و برنامه و اهداف مشترکی که بین کارآفرینی و تعاون وجود دارد از سوی دیگر، ارتباط راهبردی این دو مقوله اساسی را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. به علاوه، مزایای نسبی هر کدام از این حوزه‌ها می‌تواند هم‌افزایی عظیمی را در راه دستیابی به اهداف مشترک به وجود آورد. نگاهی دقیق به تعاریف تعاونی و اصول جهان‌شمول آن و همچنین مفهوم کارآفرینی، مبانی و فرایندهای آن بیانگر ویژگی‌های مشترک آن‌هاست و می‌توان گفت اصول تعاون در دل فرایند کارآفرینی جای گرفته است [10].

بخش بی‌بدیل سازمان‌های یادگیرنده و ابزار تصمیم‌گیری هوشمندانه و از عوامل مهم توسعه فناوری، پژوهش است. امروزه خلق فرایندها و ارائه محصولات و خدمات جدید، منبع اصلی ایجاد مزیت رقابتی شناخته می‌شود و ارتقای کیفیت خدمات، بهینه‌سازی فرایندها، طراحی محصول جدید، انتقال و جذب فناوری‌ها و کسب دانش فنی تولید در چهارچوب سیاست‌های توسعه پژوهش و دانش‌بنیان کردن سازمان‌ها شکل گرفته‌اند [11]. برخلاف تصورات گذشته، کارآفرینان با آموزش و پژوهش، رشد و پرورش می‌یابند و در حال حاضر کارآفرینی رشته‌ای علمی شناخته می‌شود [10]؛ به طوری که آموزش و پژوهش مدیران و اعضا از وجوه مهم مدیریت اثربخش تعاونی‌های کارآفرین است. در شرایط آرمانی، واحدهای پژوهش در تعاونی‌ها هسته اولیه فعالیت‌های تحقیقاتی این بخش هستند و مشارکت در اداره شرکت‌های تعاونی، زمانی با موفقیت همراه خواهد شد که هریک از اعضا به‌ویژه مدیر، درک گروهی از نقش آموزش و پژوهش در توسعه اقتصادی و اجتماعی به‌ویژه مفاهیم و ارزش‌های حاکم بر کارآفرینی در تعاونی داشته باشند [8].

اگرچه رسالت ارتقای فرهنگ عمومی و پاسخ‌گویی به تقاضای اجتماعی برای آموزش و همچنین اهمیت راهبردی توسعه و ارتقای سطح فناوری، گسترش مرزهای دانش و کسب و حفظ منزلت علمی کشور در سطح بین‌المللی، بر عهده دولت است، و از سویی فعالیت‌های تحقیقاتی عمده و حیاتی برای توسعه اقتصادی در دست دولت قرار دارد، ضرورت ایجاد می‌کند توجه ویژه‌ای به ایفای این رسالت داشته باشد. این امر مانع و مغایر با فعالیت بخش غیردولتی در زمینه تحقیقات نیست. تجربه کشورهای نشان می‌دهد مشارکت بخش غیردولتی، مشابه آنچه در سطح بین‌المللی متداول است، می‌تواند بسیار مؤثر باشد [12].

با توجه به اینکه اقتصاد تعاونی همواره با اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد متمرکز دولتی در رقابت است، پژوهش برای یافتن مزیت‌های رقابتی این بخش از اهمیت بالایی برخوردار است و می‌تواند راهکارهای توسعه تعاونی‌ها را در فضای نوین فراهم سازد، در غیر این صورت تعاونی رشد لازم را نداشته و از نوآوری دور خواهد ماند و موانع و مشکلات، آن‌ها را دچار زوال و فرسودگی خواهد کرد. تعاونی‌های کارآفرینی روستایی نمی‌توانند به‌درستی از عهدهٔ انجام وظایف دشوار برآیند مگر آنکه خود را به بهره‌گیری از همه امکانات موجود برای پیشرفت امور و چشم‌اندازهای ترسیم‌شده ملزم کنند. در این میان این پرسش مطرح است که کدام امکان برتر از پژوهش می‌تواند تعاونی‌ها را در جهت تحقق اهداف و آرمان‌های مورد انتظار یاری رساند؟ توسعه پایدار و پویایی تعاونی‌ها در گرو مدیریت امور آن توسط ارکان و اعضای است که در پرتو بصیرت حاصل از پژوهش، به تصویر وضع مطلوب بپردازند، وضع موجود را با آن محک بزنند، نقایص را آشکار سازند و برای رفع آن‌ها برنامه‌های اصلاحی را طراحی و اجرا کنند؛ بنابراین در طلب اصلاحات در تعاونی‌ها باید از گذرگاه پژوهش گذشت و انجام مناسب وظایف مدیریتی برای کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها بدون پژوهشگری ممکن نیست [13].

تحقیق در آموزش و توسعه به‌عنوان سرمایه‌گذاری بر سرمایه انسانی، در اواخر دهه پنجاه میلادی و اوایل دهه شصت از طریق محققان اقتصادی انجام و مشخص شد که منشأ فرصت‌های تجاری نیز اختراعات و ایده‌های جدید ناشی از تحقیقات نظام‌مند هستند که در بنگاه‌های اقتصادی یا نهادهای عمومی و دانشگاهی صورت گرفته‌اند. از سویی کارآفرینی مبتنی بر دانش، فرایندی تکاملی است که با تحقیقات آغاز می‌شود و عامل انگیزش اولیه آن، دانش و دارایی فکری کارآفرینی است. در واقع این نوع کارآفرینی و تحقیقات و اختراعات و ایده‌های ناشی از آن، منشأ علمی و دانشگاهی دارند [14].

یکی از ضعف‌ها و تهدیدهای بنیادین تعاونی‌های کارآفرین روستایی بی‌توجهی به پژوهش‌هایی است که تمام ارکان و اعضا در آن مشارکت داشته باشند [11]. در حال حاضر وضعیت موجود آموزش، پژوهش و ترویج در بخش تعاون مطلوب نبوده و نیازمند بازنگری در سیاست‌ها و عملکرد این بخش است. همچنین میان وضعیت موجود همه مؤلفه‌های مدیریت کارآمد نظام مدیریت تعاون در ایران با وضع مطلوب آن تفاوت معنی‌داری وجود دارد [8]. از سویی مسائل بسیاری در مدیریت تعاونی‌های کارآفرین کشاورزی نقش دارند که در روش‌های مرسوم پژوهش قادر به یافتن پاسخ برای آن‌ها نیستیم. هدف از پژوهش‌های اجتماعی به‌ویژه در حوزه مدیریت تعاونی‌ها کسب دانشی است که در عمل بتوان از آن استفاده کرد و در مدیریت و بهسازی محیط کسب‌وکار مفید باشد. برای توسعهٔ پژوهش‌های جامعه‌محور و اثربخش کردن آن در محیط تعاونی‌ها لازم است از پژوهش کیفی به‌ویژه پژوهش‌های مبتنی بر عمل (اقدام‌پژوهی) استفاده کرد و مشارکت و آگاهی‌بخشی به فعالان و کارآفرینان بخش تعاون را در رأس

اهداف قرار داد؛ بنابراین هدف این پژوهش بررسی نقش اقدام پژوهی مشارکتی در مدیریت تعاونی‌های کارآفرین روستایی و کشاورزی و یافتن وجوه شباهت و قرابت مفهومی در بنیان‌های نظری اقدام پژوهی و مدیریت تعاونی‌هاست.

4. سابقه و زمینه‌های اقدام پژوهی

پژوهش و کنجکاوی از تمایلات طبیعی بشر و ابزار دستیابی به حقیقت است [15]. پژوهش به معنی واری، بررسی، کشف و به‌گنّه حقیقت رسیدن و در اصطلاح، کوشش علمی و اندیشیدن همراه با طرح و نقشه برای کشف حقیقتی مجهول است. بسیاری از فیلسوفان علم معتقدند هدف اصلی پژوهش، ایجاد و بسط نظریه به منظور شناخت درست پدیده مورد بررسی و توصیف، پیش‌بینی و کنترل آن و بهبود عملکرد است. از نظر آن‌ها هدف تحقیق، تولید و توسعه علم است تا بتوان درست انجام‌دادن کارها (کارایی) و انجام کارهای درست (اثربخشی) را تحقق بخشید [16].

پژوهش‌های علوم رفتاری و مدیریت علاوه بر پیچیدگی و تنوع از نظر روش نیز گوناگون هستند. روش‌های کمی پژوهش بیشتر با هدف بسط دانش، شناخت و کشف روابط بین پدیده‌ها به اجرا درمی‌آیند. پژوهشگران این‌گونه پژوهش‌ها در بسیاری موارد با محیط و حوزه‌های پژوهش بیگانه بوده و ارتباط مستقیم ندارند. علاوه بر آن، صاحبان واقعی مسئله پژوهش و کسانی که قرار است پژوهش مسئله و مشکل آنان را حل کند، ابزاری برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهشگر در جریان پژوهش هستند [17]؛ از این رو نمی‌توان انتظار داشت یافته‌های حاصل از این مطالعات، پاسخ‌گوی نیازها و مشکلات سازمان‌هایی مانند تعاونی‌های روستایی با رسالت کارآفرینی، توسعه فضای کسب‌وکار و فقرزدایی باشد.

از سویی شناخت انسان را نمی‌توان تحت انقیاد قانونمندی‌های عام و فراگیر علمی درآورد و ادعای شناخت، کنترل، پیشگویی و تبیین موقعیت‌های انسانی به پشتوانه قوانین عام، با واقعیت وجودی آدمی سازگار نیست؛ بنابراین مأموریت نظام‌های متعادل پژوهشی مربوط به قلمروهای انسانی نمی‌تواند منحصر به مجموعه‌ای از پژوهش‌های علمی با معیارهای فنی و آماری باشد. رسیدن به وضع مطلوب در پژوهش اجتماعی و در بستر تعاونی‌ها در گرو ترکیب و تلفیق پژوهش‌های علمی و بصیرت حاصل از تجارب گذشته خود و دیگران است. اقدام پژوهی یکی از رویکردهای مطالعاتی سازگار با این اندیشه به منظور دستیابی به دانش منطبق با شرایط و ویژگی‌های موقعیت خاصی است که در آن اقدام با شناخت علمی موقعیت و پدیده هم‌زمان شده و یا پیشی می‌گیرد [18]. اقدام پژوهی با به‌چالش کشیدن سلسله پژوهش‌های برگرفته از دیدگاه فلسفی اثبات‌گرایی و رواج دیدگاه فلسفی انتقادی در دهه‌های 1980 و

1970 تحولی را در پژوهش ایجاد کرد و منجر به ارائه بحث‌های زیادی درباره روش‌شناسی پژوهش در حوزه کار و جامعه شد. این رویکرد در زمره روش‌های تحقیقی - توصیفی قرار می‌گیرد که به واسطه آن محقق پیوسته به ارزیابی عملکرد خود پرداخته و برای اطلاع دیگران گزارش می‌کند. همچنین مسائل جاری و واقعی محیط خود را شناسایی و برای حل آن تلاش می‌کند و پژوهش و عمل را در هم می‌آمیزد [15].

این روش پژوهشی نوعی اقدام اجتماعی محسوب می‌شود و بر مشارکت گروهی در فرایند پژوهش تأکید می‌کند. سنت اقدام‌پژوهی نیازمند درگیری کامل ذی‌نفعان در سیستم اجتماعی شامل محقق، افراد حرفه‌ای سیستم، سیاست‌گذاران، مددجویان یا فراگیران و اعضای جامعه است. این پژوهش بر عملکردها، ساختارهای سازمانی و ارتباطات اجتماعی ویژه متمرکز بوده و هدف آن کمک به افراد برای شناسایی مشکلات اساسی، دستیابی به آزادی متقابل و آگاهی جمعی، تأکید بر ارزش‌های فردی و درگیرکردن آنان در تأمل انتقادی نسبت به عملکردهاست. این ویژگی‌ها منطبق با چشم‌انداز تعاون بوده و نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت آن دارد؛ بنابراین مفاهیم و بنیان نظری اقدام‌پژوهی دارای سنخیت و هماهنگی فراوانی با فلسفه تعاونی‌هاست. همانند اصول مدیریت تعاونی‌ها، در این راهبرد به مشارکت و ویژگی‌های موقعیت انسانی توجه شده و روش‌هایی ارائه می‌شود که ایجاد حسی هماهنگ، مؤثر و دلپذیر از حیات اجتماعی را امکان‌پذیر سازد و محصول نهایی آن حرکت از فرایندهای رقابت‌جویانه، تحمیلی و تعارض‌آمیز سازمانی به سوی زندگی همراه با همکاری و اتفاق نظر است [19].

اقدام‌پژوهی در تعاونی‌های کارآفرین فرایندی ساده و مستمر شامل مشاهده، تفکر و عمل مشارکت‌کنندگان است. این روش تحقیق، فرایندی اجتماعی است که در آن مردم (اعضای تعاونی‌ها) حیات خود را از طریق فرایندهای پیوسته مبادله و مذاکره، دوباره تنظیم می‌کنند و از نو می‌سازند. در این روش فعالیت‌ها، توصیف‌ها، تحلیل‌ها و توضیحات متعدد در فرایند پیچیده تحقیق در هم آمیخته می‌شود [20]. هدف این روش فراهم‌آوردن امکان تحقیق و بررسی اصولی و حل مشکلاتی است که دست‌اندرکاران و مردم تجربه کرده‌اند و همچنین سنجش اثربخشی روش‌های موجود و اتخاذ اقدامات روشمند برای حل مشکلات است. به‌طورکلی اقدام‌پژوهی سبکی از اندیشیدن و طرح پرسش از موقعیت‌های اجتماعی به‌وسیله مشارکت‌کنندگان برای ارتقای درک آنان از موقعیت‌ها و شیوه‌های اجراشده و اصلاح معقول و متعادل رویه‌های شغلی و کاری موجود است [21].

مفهوم اقدام‌پژوهی نخستین‌بار در سال 1945 توسط جان کولیر به کار گرفته شد، اما غالباً اقدام‌پژوهی را منتسب به کورت لوین می‌دانند و بیشتر اعتبار و شهرت این روش مرهون تلاش‌های وی است [22]. او ضمن کار در مؤسسه‌های خدمات اجتماعی، کارگران و کشاورزان را به درگیری در پژوهش

برای تغییرات اجتماعی بیشتر ترغیب می‌کرد [17]. لوین به تحقیقاتی که تنها منجر به تولید کتاب می‌شدند، علاقه نداشت و معتقد بود «هیچ چیز مثل یک نظریه خوب عملی نیست و هیچ عملی بدون تحقیق و هیچ تحقیقی بدون عمل سودمند نخواهد بود» [22]؛ بنابراین چنانچه پژوهش اجتماعی صرفاً منجر به تولید دانش شود، بی‌آنکه در چرخه فعالیت‌های اجتماعی بهبود و تغییری ایجاد کند به مقصود خود نرسیده است. از این منظر، هدف پژوهش تنها شناخت و تفسیر جهان نیست، بلکه عامل نیرومندی برای تغییر و بهبود رویدادها در بستر جامعه است [23].

اقدام پژوهی را با عناوین مختلفی مانند پژوهش در عمل، پژوهش حین عمل، تحقیق عملی، تحقیق اقدامی، پژوهش بر مبنای همکار و پژوهش در محیط عمل می‌شناسند. با اینکه به این شیوه پژوهش نام‌های مختلفی داده‌اند، اما زمینه اصلی آن همانند و تابع یک سلسله ویژگی‌های خاص است [17]. این روش بیشتر در ارتباط با مسائل و موضوعات علوم انسانی و اجتماعی کاربرد دارد که از جنس مسائل کاربردی در حوزه آموزش، بهداشت، فرهنگ، کسب‌وکار و نظایر آن‌ها به شمار می‌آیند. به دیگر سخن، طرف گفت‌وگوی اقدام پژوهی، دست‌اندرکاران و مدیران سازمان‌های اجتماعی از جمله تعاونی‌های کارآفرینی هستند که مأموریت ویژه آن‌ها کاهش نارسایی‌ها یا تلاش در جهت بهبود کیفیت ارائه خدمات است؛ بنابراین موضوع این پارادایم «پژوهش‌های تصمیم‌مدار» و مخاطب آن «کارگزاران فکور» هستند [18].

5. اقدام پژوهی: تلفیق پژوهش و اقدام

اقدام پژوهی تحقیقات عملی، طبقه‌بندی گسترده‌ای از مطالعات فرارشته‌ای در خانواده تحقیقات عملی با منشأ مشترک لوینیست‌ها است که به تولید «دانش قابل اجرا» می‌انجامد؛ دانشی که هم‌زمان به جدیت و مرتبط‌بودن توجه دارد. در یک زمینه سازمانی، تحقیق عملی عبارت است از فرایند پرس‌وجوی ضروری که در آن دانش کاربردی علوم رفتاری با دانش سازمانی موجود ترکیب شده و برای حل مشکلات سازمانی واقعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این رویکرد به طور هم‌زمان، ایجاد تغییر در سازمان‌ها، توسعه مهارت‌های خودیاری در اعضای سازمان و افزودن به دانش علمی را مورد توجه قرار می‌دهد. سرانجام فرایندی تکاملی است که به روح همکاری و تحقیقات مشارکتی جان تازه‌ای می‌دمد [24]. تحقیق اقدامی روش برجسته‌ای در روش‌شناسی‌های تحقیق برای هنگامی است که هدف پژوهشگر کشف نظریه در رابطه با عمل و اقدام باشد. این روش بر تولید دانش در زمینه و بستر کاربرد آن تأکید می‌کند. ساختارهای سازمانی داده‌های ارزشمندی را در مورد آنچه مردم انجام می‌دهند و آنچه می‌گویند و نظریه‌هایی که به کار می‌روند یا قابل استفاده هستند - به‌ویژه هنگام نیاز واقعی به اقدام -

ارائه می‌کنند. تحقیق اقدامی با تکمیل و توسعه ساختارهای نظری به‌عنوان نگرانی صریح از فرایند تحقیق، نیازمند نظریه ارزش‌گذاری است. این روش در رقابت با روش‌های دیگر تحقیق قرار ندارد، در مقابل برای توجه به اهداف خاص، روش مناسبی است؛ به‌ویژه جایی که احتمالاً سبب ایجاد بینش و بصیرت‌هایی می‌شود که از روش‌های دیگر به دست نمی‌آید. باوجوداین، حضور کارگزاران و مدیران در پژوهش، لزوماً مشارکت موفق در تولید دانش تأثیرگذار بر توسعه تئوری و اقدامات مدیریتی را تضمین نمی‌کند [25].

اقدام پژوهی بررسی نظام‌دار اقدامات و انگیزه‌های خود، به‌کار بستن یافته‌ها و تفسیرهای خود، قطعی‌نپنداشتن دیدگاه‌های خود و کاستن از سوگیری‌های شخصی است. برای اقدام آگاهانه، لازم است محقق در کشف انگیزه‌ها و ارزش‌ها بکوشد تا برایش روشن شود چرا به روش کنونی عمل می‌شود. همچنین باید در برابر راهبردهای جایگزین برای اقدام و تبیین‌های بدیل در مورد نتایج حاصل از آن اقدام، معطف و باز عمل کرد [26]. هدف اقدام پژوهی مشارکتی، خلق فضایی است که در آن مشارکت‌کنندگان اطلاعات معتبر را بدهند و بگیرند، حق انتخاب آزادانه و آگاهانه داشته باشند و نسبت به نتایج اقدامات احساس تعهد درونی کنند. در فرایند پژوهش مشارکتی، بیش از توجه به تصمیم‌ها یا روش‌های خاص مورد استفاده، شیوه تصمیم‌گیری با مشارکت همه تصمیم‌گیرندگان مهم است. در این پژوهش هیچ روش خاصی کنار گذاشته نمی‌شود و یا بهتر از روش‌های دیگر فرض نمی‌شود [27].

مدافعان این روش معتقدند بینش بدون عمل، رؤیایی بیش نیست؛ همان‌گونه که عمل بدون بینش هدر دادن زمان است و تنها بینش همراه با عمل می‌تواند جهان را تغییر دهد. در عمل بدون تفکر، یادگیری و رشد اتفاق نخواهد افتاد و با تفکر بدون عمل نیز هیچ‌کس قادر به تغییر جامعه نخواهد بود [26]. با توجه به همراهی اقدام و پژوهش، اقدام پژوهی دارای ویژگی‌های ذیل است [17]:

1. بر افزایش دانش علمی و حل مشکلات عملی در زندگی واقعی استوار است؛
2. ارزش‌ها و استانداردهای مشترک پژوهشگر و متقاضی تحول را قابل احترام و اعتماد بین آن‌ها را ضروری می‌داند؛
3. دوره‌ای یا طولی است و بر یادگیری و بهبود تدریجی و گام‌به‌گام تأکید می‌کند؛
4. پژوهشگر نیازمند تعامل با متقاضیان تحول است تا مسائل آنان را درک کند و اقدام مشترک انجام دهد.

در اقدام پژوهی مراحل پژوهش در عمل خطی یا پلکانی نیست؛ بلکه به شکل دوری یا حلزونی است که آن را چرخه پژوهش نیز می‌نامند و هدف آن دستیابی هم‌زمان به دو مقوله پژوهش (شناخت بیشتر و تولید دانش) و اقدام (تغییر شرایط و بهبود وضعیت موجود) است. منظور از شکل چرخه‌ای آن است

که پژوهش و اقدام متوالی و مستمر انجام می‌شود، به طوری که اقدام پیشین مورد بازنگری قرار می‌گیرد و پایه طرح‌ریزی برای اقدام بعدی می‌شود [28]. اقدام پژوهی زمانی آغاز می‌شود که افراد حرفه‌ای از خود می‌پرسند: «چه کار می‌توانم انجام دهم، در حالی که موقعیت موجود امیدبخش به نظر نمی‌رسد؟» [17]. اقدام پژوهی، پژوهش در عمل درباره وضعیت است که در آن قرار داریم، یعنی «اینجا و اکنون»؛ بنابراین لازم است پژوهشگر برای مشخص کردن مسئله مورد نظر خود که به دنبال بهبود و اصلاح آن است، وضعیت موجود را به روشنی توصیف کند تا تصویر مشخصی از آنچه در حال حاضر در محیط کار و مسئله وی می‌گذرد، داشته باشد.

بلوم اقدام پژوهی را شامل دو مرحله ساده شامل مرحله تشخیصی (شناسایی و تجزیه و تحلیل مسائل و تدوین فرضیه‌ها) و مرحله درمانی (آزمون فرضیه‌های تدوین شده) می‌داند. مراحل مورد نظر لوین برای اقدام پژوهی شامل چهار مرحله دوری (چرخه‌ای) به شرح ذیل است:

1. برنامه‌ریزی: آغاز کار با اندیشه کلی و داده‌هایی برای معرفی موقعیت؛
2. اقدام: حقیقت‌یابی، نظارت و ارزشیابی برنامه طراحی شده؛
3. مشاهده: مشاهده اقدامات انجام شده برای دستیابی به برنامه؛
4. بازتاب: بازتعریف اندیشه‌ها و روش‌های اولیه [17].

الگوی لوین به اشکال متفاوتی توسط سایر محققان مطرح شده است. استرینگر [20] با نگاهی غیرپیچیده و ساده، فرایند سه حلقه‌ای نگاه (گزارش توصیفی)، فکر (گزارش تفسیری) و عمل (گزارش مدیریتی) را بدین شرح تبیین کرده است (نمودار شماره 1):

نگاه کنید

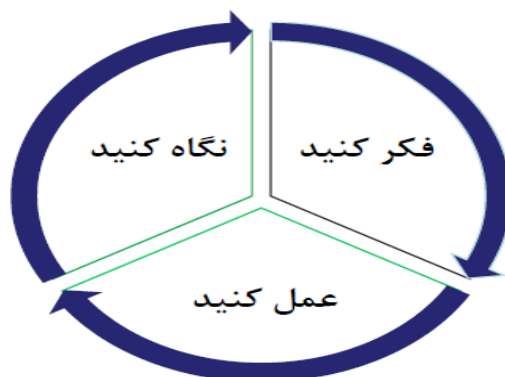
اطلاعات مربوط را جمع‌آوری کنید (جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها)
ترسیم کنید، وضعیت موجود را شرح دهید (تعریف و توصیف مسئله)
فکر کنید

کشف و تجزیه و تحلیل کنید (فرضیه‌سازی)

تفسیر کنید و شرح دهید: چرا و چگونه چیزها چنین هستند؟ (نظریه پردازی)

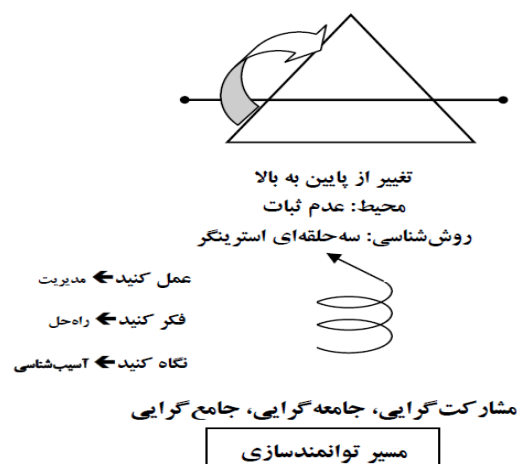
عمل کنید

برنامه‌ریزی کنید (گزارش)، اجرا کنید، ارزیابی کنید

نمودار شماره 1. نمای کلی اقدام پژوهی از دیدگاه استرینگر

مسیر نهایی این فرایند سه مرحله‌ای، توانمندسازی جامعه است. در این مسیر، سه اصل مشارکت‌گرایی جامعه (مشارکت تمام افراد)، جامعه‌گرایی (کاربرد برای تمام مسائل افراد) و جامع‌گرایی (توجه سیستمی به تمام مسائل) در همه مراحل پژوهش مورد توجه است (نمودار شماره 2) [19].

شکل شماره 2. روش‌شناسی اقدام پژوهی

در تحلیل الگوی مورد بررسی می‌توان گفت در اقدام پژوهی، همه افراد ذی‌نفع پژوهش که زندگی آن‌ها تحت تأثیر مشکل مورد مطالعه است، باید در فرایند تحقیق مشارکت کرده و با کسب اطلاعات، بر اساس آن اظهار نظر کنند (تجزیه و تحلیل)، تا بدین وسیله نوع درک خود را از ماهیت مشکل بررسی کنند (نظریه پردازی)؛ سپس با بهره‌گیری از این شناخت، راه‌حل‌ها ارائه (عمل) و زمینه‌ای برای آزمون فرضیه‌های برگرفته از نظریه‌های گروهی فراهم آید (ارزیابی). به‌طور کلی مشخص‌ترین ویژگی‌های اقدام پژوهی مشارکتی عبارتند از:

1. فرایند و فعالیتی اجتماعی است و بر اساس نظریهٔ جدانبودن فرد از جمع و پیوستگی روابط سعی می‌کند ارتباطات فردی و جمعی را مورد توجه قرار دهد. زمانی که مردم بدانند به‌عنوان یک فرد، در ارتباط با دیگر افراد جامعه هستند و می‌توانند دوباره با هم مرتبط باشند، بهتر در پژوهش مشارکت می‌کنند؛
2. مشارکتی و همکارانه است و افراد را به آزمون ادراک‌ها، مهارت‌ها و ارزش‌های خود ترغیب می‌کند؛ بدین‌معنا که محققان و افراد ذی‌نفع حاضر در فرایند تحقیق، دائم در حال بازتعریف اهدافی هستند که برخاسته از مسائل و موضوعات مورد علاقهٔ خودشان است؛
3. رهایی‌بخش است و یکی از اهداف آن کمک به مردم در بازیابی و آزادسازی خود از فشار ناشی از ساخت‌های اجتماعی غیرمولد و ناراضی‌کننده‌ای است که به محدودیت رشد فرد منجر می‌شوند؛
4. انتقادی است و به فرایند نقد ساختارهای غیرعقلانی و غیرمنصفانه و کنش متقابل در قالب‌های توصیف جهان، رویه‌های کارکردن مردم و شیوه‌های ارتباط با دیگران تبدیل می‌شود؛
5. جهت‌گیری عملی دارد. افراد در این تحقیق در جریان تشخیص مشکلات، تعیین راه‌حل‌های احتمالی، کاربرد راه‌های پیشنهادی و مرور نتایج و ارزشیابی قرار می‌گیرند [29].

6. مبانی نظری اقدام پژوهی در کارآفرینی

6-1. هستی‌شناسی

اقدام پژوهی اعتقاد دارد مردم می‌توانند هویت خود را خلق کنند و در زندگی روزمره با ایده‌ها و ارزش‌های گوناگون سازگاری یابند و با وجود تفاوت‌ها و تعارض‌های موجود، شیوه‌های زندگی با یکدیگر را پیدا کنند. بی‌شک زندگی با هم نیازمند شناسایی و احترام به دیدگاه‌های مختلف و تا حدودی تعلیق تعصب‌ها و پیش‌داوری‌های خود است. تمام کوشش انسان‌ها در راستای زندگی، کار و تعامل با یکدیگر در کنش و عمل متجلی می‌شود. اقدام پژوهی متکی بر درستی، صداقت، عدالت اجتماعی، زندگی محبت‌آمیز و کثرت‌گرایی است [30]. ویژگی‌هایی که بستر و لازمهٔ عمل در چهارچوب تعاونی برای کارآفرینی، معیشت و توسعه پایدار به‌ویژه در بین گروه‌های محروم روستایی است. اگر این مباحث جایگاه مطلوبی در جامعه نداشته باشند، حاشیه‌نشین‌های جامعه که اتفاقاً از کسب‌وکار و معیشت مناسبی برخوردار نیستند، فراموش می‌شوند. محققان اقدام پژوهی به‌دنبال تغییر واقعیت‌های موجود از طریق جلب مشارکت افراد برای آینده‌ای بهتر هستند.

6-2. معرفت‌شناسی

در اقدام‌پژوهی، دانش حاصل فعالیت انسان‌ها در فرایند زندگی است و آنان می‌توانند دانش خود را از تجرب عملی زندگی تولید و ظرفیت‌های یادگیری خود را با کار و تولید شکوفا کنند. دانش و معرفت امری ثابت و تمام‌شده (کامل‌شده) نیست، بلکه فرایند مداومی از درک و فهم جدید است. براساس این دیدگاه، واقعیت فرایندی تکاملی و پیش‌بینی‌ناشدنی است؛ از این رو در برخورد با پدیده‌ها و پرسش‌ها و ابهام‌های موجود، هیچ‌گاه پاسخ ثابت و درستی وجود ندارد، چون هر پاسخی با تغییر، کهنه و قدیمی می‌شود. اساساً در این دیدگاه، زندگی فرایند پرسیدن برای آشکارسازی استعدادها و پتانسیل‌های جدید و دستیابی به نظام اجتماعی بهتر با نقد و اصلاح و تغییر وضع موجود است [30]. کارآفرینی نیز فرایند مستمر خلاقیت و نوآوری در طراحی و اجرای ایده‌های پویا و نوین در وضعیت نبودن قطعیت و به اقتضای شرایط بومی و محلی برای شکوفایی و به‌بارنشستن اقدامات کارآفرینانه در تعاونی‌های تولید روستایی و کشاورزی است.

6-3. روش‌شناسی

تجربه‌های گذشته و حال افراد حاضر در پژوهش موجب بیداری، کنجکاوی و تقویت قوه ابتکار می‌شود و در تجربه‌ها و اقدام‌های بعدی اثرگذار است. شرایط محیطی در تعاونی‌های کارآفرین باید به شکلی مدیریت شود که موجب انگیزش مردم برای تحرک و رشد بیشتر باشد. در این زمینه درک تجرب و زمینه‌های پیشین همه افراد سهمیم در پژوهش مهم است و پژوهشگر نباید دیدگاه‌های خود را به جای دیگران مبنا و اساس کار پژوهش قرار دهد. علاوه بر این، پژوهشگر در شیوه ارتباط و تماس افراد با هم باید نقش راهنما و تسهیلگر را داشته باشند [31]؛ به طوری که با موقعیت پژوهش مرتبط و درگیر شده و به بخشی از چرخه بهبود برای توسعه منابع انسانی تبدیل شود [16]. اقدام‌پژوهی بر این اصل استوار است که مردم از یکدیگر پرسش‌هایی می‌پرسند تا آستانه تحمل خود را در مذاکرات افزایش دهند، نه اینکه به اجماع و نظر یکسان برسند. قدرت آفرینندگی و خلاقیت انسان همراه با ارتقای قدرت تحمل و مذاکره، شرایط تعالی و رشد را از طریق تغییر وضع موجود فراهم می‌سازد. حل مسئله در فرایند دورانی و دیالکتیک بین «فکر» و «عمل»، دانش و آگاهی انسان‌های درگیر مسئله و قدرت آنان را در تشخیص و مواجهه با مسائل افزایش می‌دهد [30].

7. بررسی پیشینه پژوهش

اهمیت تشخیص فرصت‌های کارآفرینانه به‌عنوان یکی از عناصر حیاتی رفتار کارآفرینانه و همچنین یکی

از مفاهیم محوری تعریف کارآفرینی، در بسیاری از تحقیقات این حوزه بیان شده است و از آن به‌عنوان قلب کارآفرینی نام می‌برند. مطالعات صورت‌گرفته نشان می‌دهد آنچه تحقیقات کارآفرینی را از سایر مطالعات در حوزه‌های مختلف علمی مانند علوم مدیریت متمایز می‌سازد، توجه و تأکید بر پژوهش‌ها در زمینه فرصت‌های کشف‌شده توسط کارآفرینان است. به بیان دیگر، کارآفرینی به معنای رفتارهایی است که منجر به کشف و بهره‌برداری از فرصت‌ها توسط افراد و سازمان‌ها می‌شود، اما فرصت به مجموعه شرایطی گفته می‌شود که نیاز به محصول، خدمت یا کسب‌وکار جدیدی را ایجاد می‌کند. فرصت‌ها تا تشخیص داده نشوند، نمی‌توانند به بهره‌برداری برسند [14].

مرادی و زرافشانی [32] پژوهشی با عنوان «کاهش تخریب منابع طبیعی از طریق معرفی فناوری بیوگاز در روستای قزل شهرستان کرمانشاه با راهبرد اقدام‌پژوهی» انجام دادند. هدف از این مطالعه کیفی، معرفی فناوری مورد نظر به یکی از خانوارهای فقیر در آن روستا بود. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از تکنیک گروه‌های متمرکز متشکل از 20 خانوار روستایی استفاده شد که از میان آن‌ها یک خانوار به صورت هدفمند برای اجرای طرح انتخاب شد. در این پژوهش به منظور طراحی واحد بیوگاز از روش چهار مرحله‌ای اقدام‌پژوهی استفاده شد و در پایان خانوار مذکور از این واحد به‌عنوان فناوری مفید و قابل‌اجرا استفاده کردند.

زمانی و لاری [33] در پژوهشی با عنوان «پرورش رهبران روستایی با رهیافت راهبری پرورشی» برنامه‌ای را برای پرورش رهبران روستایی و تجربه رهیافت منتورینگ تدوین و اجرا کردند. در این پژوهش با استفاده از تحقیق کیفی از نوع اقدام‌پژوهی و تحقیق کمی پیمایش، داده‌ها جمع‌آوری و نتایج با روش مثلث‌سازی ترکیب و جمع‌بندی شدند. آزمودنی‌های این تحقیق، 10 مروج با تجربه و علاقه‌مند بودند که با روش نمونه‌گیری هدفمند از میان مروجان کشاورزی استان فارس انتخاب شدند. براساس یافته‌های اولیه تحقیق، برنامه‌ای برای پرورش رهبران روستایی در 7 مرحله تنظیم شد و چگونگی اجرای آن براساس تجربه میدانی آزمودنی‌ها و در چهار مرحله اقدام‌پژوهی تنظیم شد. در پایان براساس تجربه، بازتاب فکری و نگرش حاصل در آزمودنی‌ها، مناسب‌ترین روش‌ها برای پرورش هر بعد از ویژگی‌های رهبران روستایی مشخص شد.

ارزیابی مشارکتی در مناطق حاشیه و روستاهای منتخب شهرستان بهار همدان [34]، با رویکرد نوین به توسعه و استفاده از روش‌شناسی اقدام‌پژوهی نشان داد، دانش بومی افراد مورد مطالعه می‌تواند بازاندیشانه و آگاهانه به طرح مسائل پیش روی آن‌ها بپردازد؛ بدین معنا که آن‌ها منفعل نیستند، بلکه فعالانه جهان زندگی خود را درک کرده و راهبردهایی بومی و مبتنی بر دانش محلی برای آن طراحی و تدوین می‌کنند. این امر به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کشور کمک می‌کند از صرف هزینه‌های اضافی

و جانبی برای توسعه یک‌سویه، نخبه‌گرایانه و دولت‌محور مناطق دوری کرده و در مقابل بر مسائل و مشکلات اساسی مردم متمرکز شوند. یافته‌های تحقیق اقدام‌پژوهی اگرچه ممکن است با نتایج دیگر مطالعات کلاسیک در جوامع تا حدودی مشابه باشد، اما نکته کلیدی آن است که از منظر ساکنان منطقه بازنمایی و عنوان می‌شود.

شریف‌زاده و همکاران [35] در پژوهشی با عنوان «موردکاوی تجربه گذار به دانشگاه کارآفرین»، از روش‌شناسی اقدام‌پژوهی برای ساخت چهارچوبی برای تشریح و تبیین دانشگاه کارآفرین به‌عنوان زیست‌بوم خرد کارآفرینی بهره گرفتند. برای تشریح یک نمونه، چالش‌ها و راهکارهای پیش روی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان در جریان توسعه یک زیست‌بوم خرد کارآفرینی مبتنی بر دانشگاه بررسی شد و بازاندیشی صورت‌گرفته به‌عنوان یکی از مراحل کلیدی اقدام‌پژوهی، به استخراج مجموعه‌ای از درس‌های آموخته‌نهادی زیست‌شده برای گذار به دانشگاه کارآفرین منجر و گزارش شده است.

رهیافت اقدام‌پژوهی درونی چندمنظوره در حوزه کارآفرینی براساس سامانه رقومی محض¹، قابل طراحی و پیاده‌سازی است. ویژگی‌های کیفی متمایز این نوع کارآفرینی در بستر مطالعات مبتنی بر رویداد مانند اقدام‌پژوهی، بیشتر قابل دستیابی است که البته میزان جذابیت آن بستگی به درک و پذیرش اقدامات فعال و مبتنی بر طراحی دارد. در این رهیافت از اقدام‌پژوهی، توانمندی محققان به‌عنوان کارآفرینان عمل‌گرایانه دو برابر می‌شوند و در مراحل روبه‌رشد خطرپذیری محاسبه‌شده² پیشرفت می‌کنند. آن‌ها دانش تجربی ضمنی را به دست می‌آورند که تنها می‌تواند از طریق تحقیق در کف جامعه انباشته از مسائل بی‌نظم حاصل شود و به راه‌حل‌های فنی ساده محدود نمی‌شوند؛ بنابراین واقعاً نیاز به یک «روش کارآفرینی» است که سازوکار توصیه‌شده آن شامل «عمل، تعامل، واکنش، تحول و همکاری صریح» است؛ همان‌طور که در رویکرد اقدام‌پژوهی درونی چندمنظوره عملیاتی شده است [24].

8. اقدام‌پژوهی در مدیریت تعاونی‌های کارآفرین

با کنار هم قراردادن عمل‌پژوهی و مدل‌های فرایند کارآفرینی عمل‌گرایانه مانند شرکت‌های نوپا ناب³ و تفکر طراحی، مشابهت‌های روش‌شناسانه آن‌ها قابل تشخیص است. بدین ترتیب، محققان اقدام‌گرا را قادر می‌سازد به صورت طبیعی تجربه کرده و فرایندهای کارآفرینی را در زمان واقعی مستند کنند. محققان می‌توانند چندین سناریو را پیش‌بینی کنند که در آن فرایندهای عمل‌پژوهی و کارآفرینی در روابط

1. Pure Digital Entrepreneurship
2. Calculated Risk Taking
3. Lean Start-up

همزیستی مرتبط با خلق سرمایه گذاری و تولید دانش نوین به طور یکپارچه در هم تنیده می شوند [24]. در حال حاضر، تعاونی های کارآفرینی روستایی نیازمند مدیرانی است که به طور طبیعی محقق بوده و با دید پژوهشگرانه در جریان رصد سیستم حاکم بر تعاونی باشند و تجربه های غنی خود را در طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه ها به کار گیرند. پژوهش به عنوان وظیفه ذاتی مدیران با حرفه مدیریت درآمیخته است و اجرای مناسب وظایف مدیریت بدون آن ممکن نیست [36]. منظور از مدیران پژوهشگر افرادی نیستند که خارج از تعاونی و مانند پژوهشگران حرفه ای به پژوهش می پردازند، بلکه منظور مدیرانی هستند که به شخصه درگیر امور تعاونی و آموزش و پژوهش اند و با تفکر انتقادی در محیط تعاونی، صلاح جریان آموزش و یادگیری را خود و دیگر همکاران شان به عهده می گیرند. در این نقش، مدیران در مسیر ایفای وظایف خود و در مواجهه با دشواری های کارآفرینی در مدیریت تعاونی به تولید دانش و اطلاعات قابل کاربرد در موقعیت های عملی می پردازند [13]؛ بنابراین مناسب ترین و موجه ترین افراد برای پژوهش در تعاونی های کارآفرین روستایی، مدیران و اعضای تعاونی هستند و سپردن مسئولیت پژوهش و ارزشیابی آموخته ها و عملکرد تعاونی به نهادی غیر از مدیران و اعضا و حتی مشارکت اعضا در سطح ابزار پژوهش، سبب تضعیف روحیه پژوهشگری در نظام مدیریت و رهبری تعاونی می شود.

ارزش و اهمیت فرایند اقدام پژوهی و تفکر مدیران اقدام پژوهی، وابسته به تأثیری است که در تغییر موقعیت کنونی و بهبود آن دارد. مدیران تعاونی در اقدام پژوهی وضعیت موجود را با نگاهی انتقادی بررسی، مسائل و ضعف ها را شناسایی و به تولید دانش و به کارگیری آن برای حل مسئله می پردازد و مرحله دیگری را برای تولید دانش جدید سامان می بخشند. هیئت مدیره و همه اعضای تعاونی کارآفرین مطلوب، افرادی حرفه ای هستند که در مسیر تصمیمات مهم تعاونی و تدارک آنچه بر مدیریت و آموزش سازمانی تأثیرگذار است، مشارکت دارند و در مسیر توانمندی و حرفه ای شدن به صورت عمیق و چندجانبه گام برمی دارند. مدیر اقدام پژوهی نه تنها با بخش پژوهش تعاونی ها بلکه همه اجزای نظام مدیریت توسعه کارآفرینی روستایی درگیر می شود. مدیر اقدام پژوهی یا کارگزار متفکر برای بهبود موقعیت تعاونی، جسارت عدول از قواعد یا رویه های شناخته شده را دارد و یا از قابلیت تعدیل آن ها به تناسب شرایط و موقعیت خاص برخوردار است. مدیر اقدام پژوهی این شعور و شناخت را نمایان می سازد که قلمرو مدیریت امور تعاونی های روستایی بسیار پیچیده و چندوجهی است و آن ها با تفکر و عمل می توانند در فرایند تبدیل تعاونی ها به سازمان کارآفرین و یادگیرنده تأثیرگذار باشند و همانند یک صاحب نظر اظهار نظر کنند [37].

مدیری که در بطن مسائل حوزه عمل خود قرار دارد، بیش از هر کس دیگری صلاحیت و شایستگی شناسایی مسئله، تجزیه و تحلیل، ارزشیابی و ارائه راه حل برای بهبود شرایط سازمانی را دارد. مدیر

اقدام‌پژوه با مشارکت اعضای تعاونی روستایی به پژوهش می‌پردازد تا برای مسائل و چالش‌های کارآفرینی در تعاونی راه‌حل‌های عملی پیدا کند. در چنین فضایی مدیر و سایر اعضای تعاونی در یک هم‌اندیشی مستمر و پایدار باید با بصیرت و نگاه نافذ رویدادها و اتفاقات محیطی مؤثر بر ارتقای شاخص‌های کارآفرینی خود را ادراک و تفسیر کند. به عبارت دیگر، هنر ادراک، قابلیت اساسی و پیش‌نیاز اقدام‌پژوهی در مدیریت امور تعاونی‌ها یا به‌طور کلی ظاهرشدن در قامت یک کارگزار توسعه روستایی است. هنر ادراک قابلیت است که به فرد امکان دریافت عمیق اجتماعی از موقعیت به‌ظاهر آشنا را می‌دهد. چنین مدیری موقعیت به‌ظاهر آشنای تعاونی را در چهارچوبی غیرآشنا و تازه می‌نگرد و با پدیده آشنا و مأنوس، همانند پدیده‌ای پیچیده و نیازمند از نو ادراک‌شدن و تفسیر دوباره، روبه‌رو می‌شود [37]. از نظر مدیران حرفه‌ای و هوشمند تعاونی‌ها، توسعه کارآفرینی در محیط‌های اجتماعی و بهبود موقعیت و سطح کیفیت خدمات و همچنین عملکرد اجتماعی یا آموزشی از مسیر اقدام‌پژوهی به نتیجه می‌رسد [13]. مدیران با پژوهش در عمل، مسائل و مشکلاتی را که مانع از تحقق اهداف کارآفرینی می‌شود شناسایی می‌کنند و در مورد چگونگی آن به گردآوری اطلاعات می‌پردازند، برای حل آن‌ها چاره می‌جویند و بدین‌ترتیب مداوم در جهت فرایند آموزش و رفع موانع گام برمی‌دارند. مدیران و تصمیم‌گیران تعاونی‌های کارآفرین روستایی باید آگاهی داشته باشند که پژوهش‌محورساختن تصمیم‌گیری‌ها، ضمن جلوگیری از رویه‌های نادرست و ارائه راهکارهای مفید و مؤثر، منجر به افزایش کارایی و بهره‌وری فعالیت‌های کسب‌وکار می‌شود؛ بنابراین صرف زمان برای برخورداری از چنین نتایجی از توجیه عقلانی برخوردار است.

مدیران اقدام‌پژوه در تعاونی‌های روستایی از اقدام‌پژوهی برای تولید دانش بومی نیز استفاده می‌کنند. هدف اقدام‌پژوهی، ادراک و بهبود عمل به‌وسیله کارورها یا توسعه حرفه‌ای و سرانجام بهبود شرایط و اوضاعی است که عمل در آن‌ها انجام می‌گیرد. در رویکرد اقدام‌پژوهی مهم است که فرد احساس کند می‌تواند سبب تغییر مؤثر در موقعیت کاری خود شود. موضوع اقدام‌پژوهی مدیران تعاونی‌ها معمولاً از زمینه‌ها و حوزه‌های کارآفرینی که آن‌ها را دشوار و نامعین می‌یابند و از اختلاف‌ها و تفاوت‌های بین آنچه قصد می‌شود و آنچه واقعاً اتفاق می‌افتد، نشئت می‌گیرند. البته مدیر اقدام‌پژوه تعاونی باید برای تصمیم‌گیری در امور تعاونی، استقلال کافی داشته باشد و برنامه‌های توسعه روستایی نیز دارای انعطاف لازم بوده و در برابر مدیر مقاومت نکنند [36].

به‌رغم نقش پژوهش در ارتقای سطح کمی و کیفی خدمات، واحدهای پژوهش در بسیاری از سازمان‌ها از جمله تعاونی‌ها با تنگناها و مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو هستند. نظام مدیریت متمرکز، فرصت مناسبی برای حرفه‌ای‌ساختن مدیران تعاونی‌ها فراهم نمی‌کند. واحدهای پژوهش در حوزه‌های راهبردی

شرکت‌های تعاونی، در متن فعالیت‌ها قرار ندارند و نسبت به ساختارهای اصلی سازمانی در حاشیه هستند. از دیگر مشکلات این واحدهای پژوهش و توسعه در تعاونی‌های روستایی می‌توان به نوع و عملکرد سازمان و مدیریت مؤسسه، بی‌اعتمادی به مفیدبودن این گونه واحدها و کمبود برنامه‌های علمی اشاره کرد [11]؛ به همین دلیل اقدام پژوهی جایگاه شایسته‌ای در نظام تعاون و کارآفرینی پیدا نکرده است. این عوامل سبب شده است تا این واحدها به راحتی نتوانند نقش راهبردی خود را در تعاونی‌های روستایی ایفا کنند. عوامل سازمانی شامل رهبری و سازمان‌دهی فعالیت‌ها، درک اهداف و راهبردها، سبک مدیریت و تبیین وظایف مدیران و کارشناسان شاغل، ویژگی‌های نیروی انسانی و بررسی امکانات و منابع موجود از عوامل تأثیرگذار بر پیشرفت و رفع موانع فعالیت‌های پژوهش و توسعه تعاونی‌هاست. همچنین برای تربیت مدیران اقدام پژوهی، برنامه آموزشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و تغییر باورها و نگرش‌ها و چهارچوب نظری مناسب برای یادگیری مدیران ایجاد می‌کند. در ادامه دو نقش ویژه اقدام پژوهی در توانمندسازی اجتماع و توسعه مشارکت جامعه محلی در تعاونی‌های کارآفرین تشریح می‌شود:

8-1. توانمندسازی

بسیاری از گروه‌های جمعیتی، نقشی در طراحی سیاست‌گذاری‌های اجتماعی اثرگذار بر معیشت و زندگی خود نداشته و به همین دلیل از قدرت لازم برای سازمان‌دهی و بهبود وضعیت موجود خود نیز برخوردار نیستند. از سویی بسیاری از این گروه‌ها از تعیین یک‌سویه مشکلات و اولویت‌های آن‌ها توسط دیگران سرخورده می‌شوند؛ این در حالی است که اعضای نظام اجتماعی اغلب درک عمیقی از وضعیت‌های پیچیده محیطی دارند و قادرند شفافانه دلایل خود را برای نیت‌ها و رفتارهای مورد عمل ارائه کنند؛ بنابراین همیشه به دنبال راهی هستند تا برنامه‌ریزان دولتی را از دیدگاه‌های خود آگاه سازند. اقدام پژوهی راه مناسبی برای دخالت‌دادن مردم در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مربوط به زندگی آن‌هاست و بر مبنای این روش، برنامه‌ها به شکل مشارکتی و بر پایه دانش محلی شکل می‌گیرند [38].

توانمندسازی یکی از اصول پارادایم جدید دانش مدیریت است که در تعاونی‌ها مثل سازمان‌های دیگر و حتی مؤکدتر از آن‌ها باید مورد توجه قرار گیرد. توانمندسازی به معنی دادن اختیار عمل بیشتر به مدیران، کارکنان، تیم‌ها و شبکه‌های سازمانی در رابطه با حوزه عمل و مسئولیت آن‌هاست. توانمندسازی از جهاتی مرتبط با مدیریت مشارکتی و معطوف به این باور است که مسئولیت‌داشتن و سهیم‌بودن رده‌های مختلف سازمان‌هایی مانند تعاونی، به رشد و تکامل توانایی‌های آن‌ها کمک می‌کند و موجب بهبود عملکرد سازمان می‌شود. در تعاونی‌های کارآفرین که از اصول نخستین آن اصل کنترل دموکراتیک و آزادی عمل و استقلال اعضا است، لزوم توانمندکردن اعضا و کارکنان هم از جهت ایجاد

انگیزش و هم از جهت آموزش دادن برای قبول و انجام مسئولیت، از عوامل مهم موفقیت تعاونی‌هاست. یک ساختار سازمانی توانمند در تعاونی دارای خصوصیات زیر است [39]:

- اختیارات و اطلاعات در سطح سازمان به صورت‌های مختلف توزیع و تفویض شده است؛
- بین مدیران رده‌های مختلف شرایط اعتماد و احترام حاکم است؛
- اطلاعات اساسی حوزه کار سازمان و تصمیم‌گیری در قالب یک شبکه منظم در اختیار همگان قرار می‌گیرد؛

• حوزه اختیارات بیشتر و تعداد پست‌های رسمی کمتر است؛

• اصول و شیوه‌های توانمندسازی به مدیران و اعضای تعاونی آموزش داده می‌شود.

بنابراین توانمندسازی فرایندی است که هرکس تنها می‌تواند برای خودش اجرا کند و چیزی نیست که دیگری بتواند آن را برای فرد انجام دهد. اقدام‌پژوهی تلاش می‌کند از طریق شکستن سلسله‌مراتب قدرت معمول بین محقق و افراد مورد تحقیق، به تقسیم قدرت کمک کند. مردمی که همیشه تحت انقیاد بوده‌اند، در فرایند اقدام‌پژوهی مشارکتی یاد می‌گیرند چگونه می‌توان محیط پیرامون را از طریق عمل تغییر داد؛ بنابراین این رهیافت با تقسیم و تسهیم قدرت، به اصلاح روابط اجتماعی می‌پردازد [29]. در اقدام‌پژوهی مشارکتی، با تأکید بر تئوری توانمندسازی، روش اجرا از پایین به بالاست. به این معنا که شایستگان و خبرگان و دیگران در اجرای تغییر مشارکت می‌کنند و توانمند می‌شوند [19]. اقدام‌پژوهی بیانگر جنبشی وسیع با منابعی متعدد است، اما توانمندسازی مردم در جامعه، سازمان‌ها و تعاونی‌ها برای بهبود و تغییر، وجه مشترک همه رویکردها در اقدام‌پژوهی است. رهایی از موقعیت‌های نامطلوب با تکیه بر توان مردمی، عصاره مفهوم اقدام‌پژوهی است. از این منظر انسان‌ها موجودات خلاق هستند که اگر نیروی بالقوه خلاقیت را به ظهور برسانند آن‌ها را از بی‌قدرتی رهایی داده و به دیدن و یافتن بهتر جهان کمک می‌کند [29].

در اقدام‌پژوهی، تمامی کارآفرینان عضو تعاونی در تعیین و تعریف مسئله مورد تحقیق، انتخاب ابزار مطالعه و شیوه استفاده از نتایج پژوهش دخالت می‌کنند. این تحقیق به ارتباط و پیوند عمیق فرد با جمع اهمیت می‌دهد و معرفت‌ها، ادراک‌ها، مهارت‌ها و ارزش‌های افراد را در ارتباط با دیگران به چالش می‌کشد و در نهایت به آنان کمک می‌کند خود را از قیدوبند ساخت‌های اجتماعی غیرعقلانی و ناعادلانه رها سازند. این تحقیق به روشنی سرشار از جهت‌گیری‌های عملی و ارزشی است و تحقیق علاوه بر تغییر در وضعیت موجود و بهبود شرایط افراد مورد بررسی، به تولید دانش محلی که مبتنی بر وضعیت ویژه و شرایط خاص گروه انسانی مشخصی است، می‌انجامد که در برابر دانش عام مورد ادعای پارادایم اثباتی قرار می‌گیرد.

8-2. مشارکت مردمی

یکی از آموزه‌های همخوان با روح و فلسفه تعاونی و مورد توجه در مدیریت نوین، مؤلفه مدیریت مشارکتی است. مدیریت مشارکتی که برای تمام سازمان‌ها توصیه شده است، در عرصه تعاون و تعاونی‌ها جایگاه خاصی دارد، زیرا سرشت تعاونی با مشارکت پیوند خورده است. گرچه توجه به مشارکت به‌عنوان یک ارزش با اندیشه‌های دموکراتیک در عصر مدرن ارتباط دارد، اما در دنیای دانش مدیریت و فنون مدیریتی نخستین‌بار با تحقیقات کرت‌لوین در اواخر دهه 1970 مورد توجه قرار گرفت. مدیریت مشارکتی متضمن این معناست که مدیران صرف‌نظر از رتبه و رده، همه کارکنان را در تمام تصمیم‌گیری‌ها، ارزیابی‌ها، و شور و مشورت‌ها شریک می‌کنند و همواره سازوکارهای لازم را برای شرکت هرچه بیشتر اعضا و کارکنان در امور مختلف سازمان فراهم می‌آورند [39].

در حوزه مشارکت، عمل پژوهی فرایندی اجتماعی است که جایگاه محقق در آن تعریف شده و به‌عنوان تسهیلگر با اعضای سازمان همکاری می‌کند تا موقعیت خود را بهتر کنند. عمل پژوهی به جای تحقیق «در» مردم به دنبال تحقیق «با» مردم است. بدین ترتیب، بیشتر سرمایه‌گذاری‌های کارآفرینانه، نتیجه کارهای تیمی و یا جفت‌شدن کنشگران است که فعالیت دسته‌جمعی، مشترک و گروهی نامیده می‌شود و به معنای مشغول‌شدن با تجربیات چشمگیر و کارآمد برای خلق همکاری‌های موفقیت مشارکتی با ابزارهای مقرون‌به‌صرفه و ذی‌نفعانی است که خودشان ورود به این فرایند را انتخاب می‌کنند [24].

تحقیق اقدامی - مشارکتی با هدف جلب مشارکت مستقیم افراد در ارائه راه‌حل برای مشکلاتی است که در حیات سازمانی و اجتماعی آن‌ها بروز می‌یابد. وظیفه پژوهشگر این است که فعالیت‌ها را تنظیم و از آن‌ها حمایت کند نه این‌که مسیر فعالیت‌ها را در جزئیات مشخص سازد. مشارکت، کلید احساس تعلق است که مشارکت‌کنندگان را با صرف زمان و انرژی در کمک به شکل‌گیری نوع و کیفیت زندگی اجتماعی خود تشویق می‌کند؛ از این رو این روش پژوهش پس از تشکیل گروه‌های تحقیق، امکانی را فراهم می‌آورد تا اعضای گروه‌ها بتوانند با یکدیگر به مبادله اطلاعات و بحث و گفت‌وگو بپردازند. البته درجه‌های مشارکت با توجه به ویژگی‌های افراد و گروه‌ها متفاوت است. برای مثال ممکن است برخی افراد احساس حاشیه‌ای بودن کنند و نقش خود را در حد تأیید نظر دیگران بدانند. همچنین ممکن است برخی قادر به بیان نظرهای خود نباشند یا طرح نظر خود را در کنار عقاید حرفه‌ای محققان و کارشناسان، سبک و حقیر بشمارند [29]. در این تحقیق، روشنگری و آگاه‌کردن مردم در درجه نخست، و توجه به معرفت‌شناسی و روش‌شناسی در مرحله بعدی اهمیت قرار دارد. از آنجاکه دانش و تجربه مردم به‌خودی‌خود مهم و بارز انگاشته می‌شود، هدف اساسی این تحقیق تولید دانش و کنش کاملاً

سودمند با افراد مورد مطالعه و قدرتمند کردن آنان با استفاده از دانش شخصی خود است. تحقیق اقدامی - مشارکتی را می‌توان فرایند تحقیق، آموزش و کنش تعریف کرد. این نوع تحقیق به مشارکت واقعی و خالص مردم که ریشه در سنت‌های فرهنگی عامه دارد، اهمیت می‌دهد. همانند روح حاکم بر تعاونی‌ها، دموکراسی، همکاری و دیگرخواهی از ویژگی‌های محوری این تحقیق و گفت‌وگو ابزار آن است. به بیان دیگر، تمامی افراد مورد تحقیق به مشارکت‌کنندگان در فرایند تحقیق و همکاران تحقیق تبدیل می‌شوند. در این تحقیق فاصله بین محقق و افراد مورد تحقیق از میان می‌رود و افراد مرتبط با تحقیق فرصت می‌یابند نقش فعالی در تحقیق به عهده گیرند. از سوی دیگر، جهت‌گیری این رهیافت تحقیقاتی اغلب به سوی گروه‌های کمتر برخوردار همانند اعضای تعاونی‌های روستای و کشاورزی است.

9. نتیجه‌گیری

توسعه فرهنگ کارآفرینی و حمایت از کارآفرینان برای پیشرفت و ایجاد اشتغال ضروری به نظر می‌رسد. در بخش کشاورزی و توسعه روستایی نیز که از آن به‌عنوان محور توسعه یاد می‌شود، توجه به این مقوله، بسیار اثربخش و مفید است. توسعه کارآفرینی در جامعه نیازمند شناسایی راهکارهای مناسب است. در این میان، حمایت از کارآفرینان در قالب تشکلهای تعاونی و توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه در آنها راه‌حل مناسبی است. از نظر اقتصادی، فعالیت تعاونی‌ها به واحدهای کوچک و متوسط محدود می‌شود که باید توسعه بیابند و واحدهای بزرگ‌تری را ایجاد کنند. شرکت‌های تعاونی براساس شرایطی که در آن قرار دارند، می‌توانند از روش‌های مختلفی برای توسعه کارآفرینی استفاده کنند. اقدام‌پژوهی ناظر بر بهبود عملکرد است که معمولاً در زمان و محدوده خاصی قابل انجام بوده و با توان حرفه‌ای کارگزاران بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، سازگاری دارد. این تفکر می‌تواند برای توسعه دانش و آگاهی درباره ماهیت مسائل و چالش‌های اجتماعی امور تعاونی‌های تولید روستایی به کار گرفته شود. اقدام‌پژوهی در تعاونی‌های کارآفرین به طور ساده یادگیری از طریق اقدام و حلقه اتصال پژوهش و عمل است. این مدل کوششی است که می‌خواهد بین پژوهش به‌عنوان وسیله‌ای برای آگاهی و دانستن تعاون‌گران از یک‌سو و اقدام و عمل آنان از سوی دیگر، رابطه‌ای پویا و ارگانیک برقرار کند.

عمل‌پژوهی استفاده از اشکال مختلف دانش، شامل دانش نظری انتزاعی، دانش تجربی و دانش در عمل را تشویق می‌کند. این رویکرد به تولید دانش در هر مرحله و چرخه از روند آن می‌پردازد و همانند رویکردی عمل‌گرایانه کارآفرینان متخصص را در مسیر دستیابی به دانش در فرایندهای خلق سرمایه جدید قرار می‌دهد. فرایند عمل‌پژوهشی دارای دو ویژگی فوریت و تکرار است که در یک زمینه آغاز می‌شود و از

طریق چرخه‌های دورانی متعدد، برای ایجاد امکان تغییر در مسیر تحقیق کار می‌کند. هر چرخه با تشخیص مسائل آغاز و با برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی اقدامات ادامه می‌یابد. دانش حاصل از ارزیابی‌های پیشین، شیوه تصمیم‌گیری در چرخه‌های بعدی را مشخص می‌کند به همین ترتیب، فرایند کارآفرینی پدیده‌ای است که در حالت جریان پایدار و از طریق رفتار کارآفرینانی شکل می‌گیرد که پاسخ‌های آن به فرصت‌های درک‌شده ممکن است برای پیش‌بینی بسیار دشوار باشد [24].

در اقدام پژوهی، اعضا و مدیران تعاونی‌های کارآفرین مسئله‌ای را شناسایی می‌کنند، کوششی را برای حل آن سازمان می‌دهند و چگونگی موفقیت خود را در مسیر حل مسئله ارزیابی می‌کنند؛ از این رو اقدام پژوهی به‌عنوان پارادایم تحقیق، مبتنی بر تأمل و پاسخ مناسب یا اقدام در جهت بهبود یا ارتقای شرایط کارآفرینی تعاونی‌های تولید کشاورزی و روستایی است و نقش محقق و افراد مشارکت‌کننده را به‌عنوان عوامل دخیل در پژوهش می‌پذیرد. اقدام پژوهی بر مشارکت اجتماعی و توانمندسازی افراد در محیط کار و جامعه، فضای سازمانی تعاونی و ارتباط آن با محیط اطراف تمرکز دارد. به‌طور کلی زیربناهای نظری اقدام پژوهی به فضای فکر و اندیشه حاکم بر تعاونی بسیار نزدیک است. در جدول شماره (1) تطبیق اصول تعاون و فلسفه فکری پارادایم اقدام پژوهی مشارکتی ارائه شده است و می‌تواند آغازی برای یک پژوهش و بررسی عمیق در این زمینه باشد.

جدول شماره 1. تطبیق اصول تعاون در کارآفرینی با ویژگی‌های اقدام پژوهی مشارکتی

ردیف	اصول تعاون در کارآفرینی	اقدام پژوهی مشارکتی
1	عضویت اختیاری و آزاد	مشارکت در پژوهش آزادانه و بدون هرگونه اجبار و برای رهایی از قیدوبندهای ساختگی در ساختار اجتماعی حاکم است.
2	کنترل دموکراتیک توسط اعضا	در فضایی مردم‌سالار همه دارای حق اظهار نظر درباره موضوع پژوهش هستند و فعالانه در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری مشارکت می‌کنند.
3	مشارکت اقتصادی اعضا	مشارکت‌بنیان و زیربنای فکری پژوهش است که هدف نهایی آن توانمندسازی و تعالی معنوی جامعه است.
4	خودگردانی و عدم وابستگی	پژوهش فرایندی کاملاً خوداتکا بوده و افراد به جای آنکه به سفارش و درخواست یک مؤسسه، ابزار پژوهش و صرفاً تکمیل‌کننده پرسش‌نامه‌های از پیش تعیین‌شده باشند، برای بهبود شرایط و یافتن پاسخ به مشکلات‌شان متعهدانه مشارکت می‌کنند.
5	آموزش، کارورزی و اطلاع‌رسانی	شرکت‌کنندگان می‌کوشند با هم گفت‌وگو کنند، اطلاعات خود را درباره موضوع پژوهش با دیگران به اشتراک بگذارند و از همدیگر یاد بگیرند.

ردیف	اصول تعاون در کارآفرینی	اقدام پژوهی مشارکتی
6	همکاری بین تعاونی‌ها	همکاری متقابل براساس اعتماد بین پژوهشگران تسهیلگر و اعضای جامعه محلی و متقاضی تغییر، و توجه به استانداردهای مشترک برای رسیدن به همگرایی از طریق هم‌اندیشی و مذاکره مورد توجه است و کوشش‌های فرابخشی توسعه می‌یابد.
7	توجه به جامعه	موضوع پژوهش در بستر جامعه، برای پاسخ به چالش‌ها و تغییر شرایط موجود از جمله بهبود معیشت و اشتغال پایدار تعیین می‌شود.

در مجموع مشابهت‌های بسیاری بین فرایند کارآفرینی و عمل پژوهی، تا حدودی مبهم، اما جالب است. آیا تحقیقات کارآفرینی در حال تغییر و تبدیل شکل است؟ درحالی‌که کاربرد عمل پژوهی در مطالعات کارآفرینی، شهودی و مبتنی بر درک مستقیم است، تنها تعداد معدودی از دانش پژوهان کارآفرینی، این روش تحقیق را به کار گرفته‌اند. شاید کم‌توجهی به عمل پژوهی در تجربه‌های کارآفرینی عوامل مختلفی دارد: ماهیت بالقوه این فرایند ممکن است همیشه گزینه مناسب برای محققان در مؤسسه‌های علمی ارائه نکند. همچنین گرایش عمومی نشریه‌های برتر، توجه به مطالعات اثبات‌گرایانه و کمی است. علاوه بر این، به دلیل جوان بودن نسبی رشته کارآفرینی، هنوز با روش‌های تحقیق کیفی که ممکن است دیدگاه‌های نوینی را در مورد این پدیده ارائه کنند، فاصله دارد.

منابع

1. آگهی، ح؛ قربانی پیرعلیدهی، ف. وصی محمدی، س. (1395)، «بررسی نگرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی نسبت به خوداشتغالی در پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه رازی کرمانشاه»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال 16، شماره 63، صص 281-313.
2. ایمانی، ع؛ یعقوبی، ن؛ مبارکی، م. (1396)، «شناسایی و اولویت بندی خط مشی های توسعه کارآفرینی بخش تعاون»، فصلنامه توسعه کارآفرینی، دوره 10، شماره 1، صص 21-39.
3. Macke, D. (2002), Entrepreneurship in Rural America Southern, Rural Development Center's quarterly newsletter, Accessed on 14 Feb 2017; <http://www.archive.constantcontact.com>
4. عیلامی، م. (1395)، «بررسی و مقایسه میزان روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور و دانشگاه علمی کاربردی مشهد»، فصلنامه کارافز، دوره 13، شماره 40، صص 37-48.
5. سامیان، م؛ موحدی، ر. (1397)، «موانع و راهکارهای اشتغال در کسب و کارهای کوچک روستایی در روستاهای استان همدان»، فصلنامه کارافز، دوره 15، شماره 43، صص 47-65.
6. بابایی فینی، الف؛ رحمانی، ب؛ حضرتی، م. (1392)، «تحلیل راهبردهای مؤثر بر توسعه تعاونی های کشاورزی در اقتصاد روستایی (مطالعه موردی: شهرستان خدابنده)»، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال 3، شماره 11، صص 113-132.
7. پرویزی، م. (1389)، «بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اعضا در شرکت های تعاونی شهرستان بوشهر»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت دولتی (منابع انسانی)، دانشگاه پیام نور شیراز.
8. زمانی مقدم، الف؛ جمالی، الف؛ حسینی نیا، غ. (1389)، «راهکارهای مناسب برای تربیت مدیران کارآمد در بخش تعاون»، فصلنامه تعاون، سال 21، شماره 3، صص 127-153.
9. H. Matlay (2005), "Researching entrepreneurship and education", Education and Training Journal, 47 (8-9), 665-677.
10. دنیائی، ح؛ یعقوبی، ج؛ رجایی، ی. (1389)، «عوامل مؤثر بر تقویت و توسعه کارآفرینی در تعاونی های کشاورزی استان زنجان»، فصلنامه تعاون، سال 21، شماره 3، صص 111-125.
11. بیطرف پورکرمانی، م. ح. (1394)، نقش واحدهای تحقیق و توسعه در رقابت پذیری تعاونی های تولیدی، قابل دسترس در اندیشه سرای تعاون به آدرس: as.mcls.gov.ir/handler/dl_doc.aspx?i=486
12. فاضلی کبریا، ح؛ نورمحمدی، م؛ نورمحمدی، گ. (1397)، «نقش دانشگاه فنی و حرفه ای در توسعه آموزش های مهارتی و اشتغالزایی»، فصلنامه کارافز، دوره 15، شماره 43، صص 11-32.
13. پیری، م؛ سلمان اوغلی، ف. (1390)، «بررسی مقایسه ای عملکرد آموزشی و تربیتی معلمان شرکت کننده در برنامه معلم اقدام پژوهی با سایر معلمان در سه دوره تحصیلی استان اردبیل از دیدگاه مدیران»، فصلنامه

- علوم تربیتی، سال 4، شماره 14، صص 75-90.
14. صحت، آ؛ عبدی جمایران، ع؛ حسینی، الف. (1396)، «بررسی فرایند و بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینانه»، فصلنامه کارافرن، دوره 14، شماره 41، صص 67-86.
15. نجفی هزارجریبی، ح؛ قلی‌زاده، م. (1388)، «شناسایی عوامل درون‌سازمانی مشارکت معلمان در طرح اقدام‌پژوهی: چالشی جدید در حوزه آموزش و پرورش»، فصلنامه پژوهشنامه تربیتی، سال 5، شماره 19، صص 191-205.
16. اعرابی، س. م؛ فیاضی، م. (1389)، «استراتژی پژوهش کیفی در حوزه مدیریت»، فصلنامه راهبرد، سال 19، شماره 54، صص 225-241.
17. عابدی، الف؛ شواخی، ع؛ جعفری‌هرندی، ب. (1386)، «روش‌شناسی اقدام‌پژوهی و کاربرد آن در پژوهش‌های علوم رفتاری»، فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی، سال 13، شماره 51، صص 71-89.
18. مهرمحمدی، م. (1379 الف)، «اقدام‌پژوهی: رویکردی مؤثر در حرکت نظام‌های پژوهشی انسانی اجتماعی به سوی تعادل»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره 4، شماره 1، صص 141-148.
19. اعرابی، س. م؛ فیاضی، م. (1388)، «استراتژی تحقیق در مدیریت منابع انسانی»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، سال 1، شماره 4، صص 1-23.
20. استرینگر، الف. تی. (1381)، پژوهش عملی، راهنمای مجریان تغییر و تحول، ترجمه سید محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
21. Carr, W., and Kemmis, S. (1986), *Becoming critical: Education, knowledge and action research*, Falmer Press, London.
22. پویا، ع؛ اخروی، الف. (1388)، «راهبرد کیفی پژوهش عملی، مفهوم، پارادایم، نوع‌شناسی و مباحث تکمیلی»، فصلنامه کتاب، سال 20، شماره 4، صص 81-96.
23. حسن‌زاده، ر. (1386)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر ساوالان.
24. Nzembayie, K. F. (2017), "Using insider action research in the study of digital entrepreneurial processes: A pragmatic design choice", *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 15 (2), pp. 85-98.
25. Eden, C., and Ackermann, F. (2018), "Theory into practice, practice to theory: Action research in method development", *European Journal of Operational Research*, 271 (3), pp. 1145-1155.
26. مکنیف، ج؛ لوماکس، پ؛ وایتهد، ج. (1379)؛ اقدام‌پژوهی (طراحی، اجرا، ارزشیابی)، ترجمه محمدرضا آهنجیان، تهران: انتشارات رشد.
27. وایت، و. (1378)، پژوهش عملی مشارکتی، ترجمه محمدعلی حمید رفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
28. Dick, D. (2002), *Action research: Action and research*, Accessed on 23 Jan 2017; <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/aandr.html>.

29. ایمان، م؛ گروسی، س. (1385)، «تحقیق اقدامی مشارکتی (تسهیل گر تحولات مشارکت جو)»، فصلنامه روش شناسی علوم انسانی، سال 12، شماره 47، صص 61-22.
30. ایمان، م. (1390)، مبانی پارادایمی روش شناسی تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
31. شریعتمداری، ع. (1376)، اصول تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
32. Moradi, KH., and Zarafshani, K. (2008), "Reducing natural resource degradation by introducing biogas technology to Qezel Village of Kermanshah Province: An action research approach", *Environmental Sciences*, 5 (2), pp. 15-20.
33. زمانی، غ؛ لاری، م. ب. (1385) «پرورش رهبران روستایی با رهیافت راهبری پرورشی (متئورینگ)»، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، سال 24، شماره 2، صص 58-45.
34. نقدی، الف؛ محمدپور، الف. (1389)، «ارزیابی مشارکتی در مناطق حاشیه و روستاهای منتخب شهرستان بهار همدان»، فصلنامه رفاه اجتماعی، دوره 10، شماره 36، صص 235-215.
35. شریف زاده، م. ش؛ عبدالله زاده، غ؛ نجفی نژاد، ع. (1397)، «موردکاوی تجربه گذار به دانشگاه کارآفرین: دانشگاه بسان یک زیست بوم کارآفرینی خرد»، فصلنامه کارآفرینی در کشاورزی، سال 5، شماره 2، صص 69-33.
36. چایچی، پ؛ گویا، ز؛ مرتاضی مهربانی، ن؛ ساکی، ر. (1385)، «ارزیابی میزان تحقق اهداف برنامه معلم اقدام پژوهی»، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال 22، شماره 85، صص 133-107.
37. مهرمحمدی، م. (1379 ب)، جستارهایی در پژوهش در آموزش و پرورش، تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
38. Kemmis, E., and McTaggart, R. (2000), "Participatory Action research", in *Hand book of Qualitative Research*, eds: N. K. Denzin, and Y. S. Lincoln, London, Sage.
39. جمالی، الف؛ حسینی نیا، غ؛ زمانی مقدم، الف. (1387)، «چهارچوب ادراکی برای تربیت مدیران کارآمد در بخش تعاون با تکیه بر سه جنبه آموزش، پژوهش و ترویج»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، سال 2، شماره 4، صص 34-9.